

Opstand en de veldtochten van 1936

Na de moord op de monarchist Calvo Sotelo brak op 18 juli 1936 de opstand der militairen uit tegen de wettige regering. Vanuit Marokko werd een heftig en bloederig offensief begonnen, geleid door Franco. De nationalistische legers wisten in enkele weken Madrid te bereiken, maar Franco besloot eerst het Alcázar van Toledo te ontzetten alvorens de hoofdstad aan te vallen. Dit gaf de republikeinen lucht om de verdediging van Madrid te versterken. Tegelijkertijd voerde generaal Mola strijd in het noorden en bezette hij San Sebastián waardoor de nationale zone in het noorden die in handen was gebleven van de republikeinen, geheel omsingelden.

Militaire samenzwering en de moord op Calvo Sotelo

Vanaf de start van de Tweede Republiek in 1931 hebben er tal van opstanden plaatsgevonden in Spanje, zowel van links als van rechts. Zo probeerde generaal José Sanjurjo in 1932 een opstand te ontketenen die eenvoudig de kop in werd gedrukt, in 1934 mislukte de opstand van links, mede geïnitieerd door de leider Largo Caballero, maar in 1936 slaagden hoge militairen onder leiding van generaal Emilio Mola erin een opstand te bewerkstelligen die het begin van de Spaanse Burgeroorlog markeerde. Het was een reactie op een toenemende dreiging van een linkse revolutie. Noch links, noch rechts was uit op een langdurige burgeroorlog, beide partijen wilde een kortdurende strijd om de absolute macht over Spanje te verkrijgen, maar het pakte anders uit.



Emilio Mola Vidal
1887- 1937

Nadat het linkse Volksfront in februari 1936 de verkiezingen had gewonnen en er een regering was geformeerd van links-republikeinen, namen binnen de onofficiële *Unión Militar Española* (Spaanse Militaire Unie) die eind 1933 was ontstaan, ideeën voor een opstand steeds vastere vormen aan. Daarbij was het zeker niet zo dat de initiatiefnemers konden rekenen op de steun van alle militairen. Het leger was zeer verdeeld en veel rechtse officieren waren in eerste instantie loyaal aan de wettige Republiek. Dat gold ook voor Franco, die een afschuw had van alles wat met communisme of anarchisme van doen had en er bij de regering weliswaar op aandrang de orde te herstellen, maar tot op het laatste moment - formeel althans - loyaal bleef aan het wettig gezag. Op 23 juni schreef hij nog een brief aan de toenmalige minister-president Santiago Casares Quiroga waarin hij hem verzocht orde op zaken te stellen en een



Santiago Casares Quiroga
1884-1950



José Calvo Sotelo
1893-1936

eind te maken aan de toenemende anarchie, maar waarin hij hem tevens verzekerde van de steun van het leger. Franco was erg terughoudend in zijn toezegging aan Mola om zich achter de opstandelingen te scharen. Hij ging daar pas toe over na de moord op José Calvo Sotelo, een monarchist en één van de oppostieleiders tegen het kabinet van Casares Quiroga. Een moord waar tal van executies door rechtse en linkse extremisten aan vooraf waren gegaan. De moord op José del Castillo, officier van de Guardia de Asalto was de directe aanleiding voor een aantal leden van deze politie-eenheid om zich te wreken door een vooraanstaand politicus te executeren. In de vroege ochtend van 13 juli wisten zij Calvo Sotelo uit zijn woning te lokken, om hem vervolgens in een auto met een nekschot te doden.

De opstand van de militairen breekt uit

Op de avond van 16 juli 1936 gaf generaal Mola, de geestelijke vader van de rebellie, het startsein voor de militaire opstand tegen de republikeinse regering. In de loop van de volgende dag wisten de rebellen zich meester te maken van Marokko, terwijl op het schiereiland een brede strook vanaf het midden en noorden van het land in hun handen viel. Het noorden bleef



onder republikeins gezag evenals een brede gordel langs de oostkust tot voorbij de lijn Lérida, Madrid tot aan de Portugese grens bij Badajoz. In enkele steden die als enclaves in republikeins gebied lagen zoals Oviedo in het noorden en Sevilla en Cádiz in het zuiden slaagden de rebellen erin een overwinning te boeken, wat in het zuiden een belangrijk bruggenhoofd deed ontstaan. In de belangrijkste steden, zoals Barcelona en Madrid mislukte de opstand.

In de nacht van 18 op 19 juli besloot Casares Quiroga terug te treden als eerste minister en gaf president Manuel Azaña aan Martínez Barrio, leider van de gematigde republikeinen de opdracht een regering te formeren die zou kunnen rekenen op brede steun.



José Giral Pereira
1878-1962

Barrio tefefoneerde zelfs met generaal Mola en bood hem en de zijnen posities aan in het voorziene kabinet, maar het was te laat. Mola wilde er niets van weten en kon in feite ook niet meer terug. Barrio gaf het op en Azaña benoemde de links-republikein José Giral Pereira tot minster-president. Giral besloot om wapens uit te delen aan het volk. De oorlog brak uit.

De veldtochten van 1936

Franco, die zich te elfder ure bij de opstandelingen had aangesloten, arriveerde op 19 juli na een goed voorbereide vlucht vanaf Tenerife per vliegtuig in Marokko, waar hij met gejuich werd binnengehaald. Daar zag hij zich voor het probleem gesteld om zijn Marokkaanse leger over te brengen naar het moederland. Hij vroeg steun aan Italië en Duitsland en kreeg die. Door slim te onderhandelen met de fascistische Duitse en Italiaanse regeringen wist hij zich niet alleen van materiële steun te verzekeren, maar verwierf hij in de ogen van zijn buitenlandse bondgenoten ook de status van leider van de opstand waardoor in feite generaal Mola naar het tweede plan werd verwezen. De eerste luchtbrug in de militaire geschiedenis nam een aanvang en in korte tijd slaagde Franco erin om enkele duizenden manschappen over te brengen naar het moederland. Bedoeling van Franco was om snel het zuid-westelijk deel van het land te veroveren en verbinding te maken met het gebied in het noorden dat reeds in handen was van de nationalisten. Als dat eenmaal gerealiseerd was, zou Madrid door zijn zuidelijke legers en die van Mola in het noorden in de tang kunnen worden genomen.



Diego Martínez Barrio
1883-1962

De opmars naar het noorden dat Franco onder bevel van kolonel Yagüe had geplaatst, verliep razendsnel. Op 10 augustus waren zijn troepen al driehonderd kilometer opgerukt en binnen enkele dagen werden de steden Mérida en Badajoz veroverd. Deze veldtocht verliep niet alleen snel - qua tempo slechts overtroffen door de Duitse blitzkrieg - maar zij was ook vreselijk bloederig. Iedereen die verzet bood werd zonder pardon neergeschoten.

Deze systematische executies vormden een belangrijk onderdeel van Franco's strategie. Hij wilde niet alleen gebieden in handen krijgen, maar zorgde er ook voor dat elke potentiële verzetshaard in de kiem werd gesmoord.

Intussen trachtte Mola in het noorden de republikeinen die het belangrijke industriële gebied van Asturië, Santander en het Baskenland in handen hadden de pas af te snijden naar Frankrijk door San Sebastián en de grensplaats Irún te veroveren. Vreemd genoeg had Mola verzuimd voldoende militaire reserves op te bouwen en hij slaagde pas in zijn pogingen nadat Franco hem met hulp van de Portugese regering van Salazar materiële steun had verleend. Het verzet tegen de aanvallen van Mola's troepen was hevig. Ongetrainde, maar goed bewapende arbeiders, leden van de anarchistische vakbond CNT lieten zien dat niet elke aanval van de nationalisten een walk-over behoefde te zijn.

Niettemin werd dit verzet gebroken, mede door luchtsteun van Duitse Junkers en beschietingen vanuit zee. Op 14 september viel San Sebastián in handen van Mola en was het republikeinse gebied in het noorden geheel omsingeld door de nationalisten.



Direct na het uitbreken van de opstand besloot kolonel José Moscardó, die overigens niet actief betrokken was geweest bij de voorbereidingen ervan, de verdediging van de Militaire Academie, gevestigd in het Alcázar van Toledo op zich te nemen. Hij verschanste zich met ongeveer duizend militairen en hun gezinnen in het enorme gebouw dat al snel door linkse troepen werd omsingeld. Franco, die beloofd had het Alcázar te ontzetten, hield zich aan zijn woord, wat inhield dat de aanval op Madrid werd uitgesteld, een van de meest betwiste beslissingen die Franco heeft genomen. Begin september waren de troepen van Yagüe Madrid al op ongeveer honderd kilometer genaderd, maar tot zijn verbazing en verbittering kreeg Yagüe de opdracht op te trekken richting Toledo. Zijn verzet tegen dit bevel moest hij duur bekopen, want zijn oude vriend Franco aarzelde niet om hem te ontslaan als bevelhebber en generaal José Varela met de opdracht te belasten. Er zijn diverse redenen genoemd waarom Franco besloot het advies van Yagüe om direct door te stoten naar Madrid negeerde. Eén ervan is dat Franco uit was op een zeker succes in verband met de komende beslissing over het leiderschap van de nationalisten. Natuurlijk zou de verovering van Madrid in die fase van de oorlog hem veel krediet hebben opgeleverd, maar een aanval op de hoofdstad was natuurlijk niet zonder risico's en het ontzetten van het Alcázar van Toledo aanzienlijk eenvoudiger. Waarschijnlijker is dat Franco gewoon zijn belofte aan Moscardó wilde nakomen en de tactiek om veroverde gebied te zuiveren van tegenstanders boven die van de snelle aanval stelde. Franco was nu eenmaal een voorzichtig - zij het rücksichtloos - man die er niet van hield onnodige verliezen te lijden.



29 september 1936: Franco (l) en Moscardó (r) na de inname van het Alcázar van Toledo

En zo trok generaal Varela op richting Toledo. Moscardó ontving op 28 september zijn bevrijder met de legendarische woorden: "*Mi general, sin novedad en el Alcázar*" (generaal, niets te melden uit het Alcázar). Uiteraard werd dit feit door de nationalisten publicitair enorm uitgebuit. De aanval op Madrid, die geleid werd door Mola, kwam pas halverwege oktober op gang met Yagüe in een ondergeschoven positie.

Politieke ontwikkelingen

Nog voordat het Alcázar in handen viel van de troepen van Franco, vond op zijn verzoek op 21 september in een hangar nabij Salamanca de bijeenkomst plaats van de nationalistische top tijdens welke het besluit werd genomen Franco te benoemen als opperbevelhebber van alle strijdkrachten met de titel *Generalissimo*. In feite was er geen keuze. Mola was duidelijk de mindere gebleken van Franco en andere serieuze kandidaten ontbraken. Tot verbijstering van de militairen en grote irritatie van Mola werd in de persverklaring gesteld dat Franco benoemd was als staatshoofd en daarmee dus ook alle politieke macht aan zich getrokken had. Macht die hij niet meer zou afgeven.



Hoewel de opstand van de militairen medio juli niet het succes bracht dat de aanstichters er zich van hadden voorgesteld, toonde de snelle opmars van het leger van Franco uit Marokko aan hoe zwak de positie van de republikeinen eigenlijk was. De legeronderdelen die trouw bleven aan het centrale gezag in Madrid mochten dan numeriek de meerdere zijn van die van de opstandelingen, de organisatie en gevechtskracht ervan konden niet tippen aan de Marokkaanse elitetroepen die Franco tot zijn beschikking had.

De republikeinse regering onder leiding van minister-president Giral toonde zich besluiteloos tegenover het aanstormende gevaar en nadat Giral op 4 september zijn functie had neergelegd koos president Azaña ervoor de man die als enige in staat geacht werd de linkse groeperingen te binden, Francisco Largo Caballero, revolutionair leider van de Spaanse socialistische partij en bekend staand als de Spaanse Lenin, te vragen een regering te vormen. Het werd een regering waarin naast socialisten ook communisten en links-liberalen zitting hadden, maar Largo Caballero slaagde er niet in om de anarchisten te laten meedoen. Zijn regering maakte een begin met de reorganisatie van het leger naar model van het Russische rode leger en maakte daarbij gebruik van de communistische expertise op dat gebied. Medio oktober begon dit beleid zijn vruchten af te werpen, wat van grote betekenis was voor het versterken van de verdediging van de hoofdstad. Ook de komst van de Internationale Brigades, tot de vorming waarvan de Komintern op 18 september het initiatief hadden genomen, droeg in hoge mate bij aan de weerstand die Madrid zou kunnen bieden. De strijd om de hoofdstad zou weldra losbarsten.



Francisco Largo Caballero
1869-1946

Willem Peeters, 11 april 2010